

Párisi levél.

Páris, 1893. nov.

(Az orthodox hivatalos zsinat gyűlése La Rochelleben oct. 10—19-ig. Ch. Dardier nimesi lelkész elvesztése.)

Szerkesztő Ur!

Az egyházi életben a szünetek alatt semmi nevezetesebb esemény nem fordult elé. Egyet azonban mégis jeleznem kell, a ref. egyház orthodox részének zsinatát, mely most egy régi huguenotta városban, La Rochelleben tartatott. E helyet kétségtelenül azért választották, mert ahhoz a hitért való harcz megindító emlékei fűződnek. Bátor, hős tetteket idéz emlékezetbe La Rochelle, hol 1534-től kezdve hintettek a reformatio magvai és erős gyökeret vertek. S ott most is élnek ama martyroknak, egyháziaknak és világiaknak nevei, kik az evangeliumhoz való ragaszkodásukért életükkel fizettek. La Rochelleben tartatott 1571-ben zsinat Béza elnöklete alatt, kit IV-ik Henrik atyja, Coligny és a hitnek más kitünő védői támogattak; ott álozták ki a protestánsok dicsően amaz ostromokat és tagadták meg a király hivatalos hitvallásának elfogadását. És végül La Rochelle az, melynek az a hitvallás nevét viseli, mely több mint kétszáz éven át a francia ref. egyháznak hivatalos hitszabálya volt. Tehát az orthodoxok szerencsésen választották ezt az emlékekben gazdag várost a zsinat helyéül. Ilyen mult kötelez, ha ugyan arra mindig gondolnak.

De térjünk a zsinatra. Mintegy száz képviselő jött össze a La Rochelle-i templomba, kevesebb, mint az ezelőtt három évvel tartott Vigan-i zsinatra.

Ennek oka egyfelől az orthodox vezetők szélsősége. Némely lelkészek azért maradtak el, mert semmi kilátásuk nem volt arra, hogy ott a kibékülés bármi feltételei elfogadtassanak, a mit a gyűlés folyama eléggé meg is mutatott.

Az első kérdés, melyet a zsinat tárgyalt, a *liturgia* volt. Ez okoz a legtöbb nehézséget az orthodoxoknak, s erre nézve vannak leginkább megoszolva. Ennek némi magyarázatát adnom kell. A franciaországi reformált egyházakban a genfi liturgiát fogadták el, de a mint újra és újra kiadták, több változtatást, javítást tettek rajta. Az orthodoxok úgy találták, hogy ezek a javítások megváltoztatták magát a tant is. Azért ezelőtt hat évvel a zsinatból egy bizottságot küldtek ki, hogy az dolgozzon ki egy liturgiát, a mit el is készített és azt a vigan-i zsinat heves vita után elfogadta. Az új liturgia ki nyomtatott és azt ajánlották a zsinaton részt vett összes egyházaknak. De minthogy a liturgián lényeges változtatások tétettek, az egyházaknak nagy része megtagadta az elfogadást. Különösen nem tetszett az, hogy az apostoli hitformát a liturgia központjává tették. E hittani megkötéstől irtózott sok lelkésznek lelkiismerete s a liturgia e részét mellőzték. E pont ellen három év alatt többen felszóltak, valamint ama módosítások ellen is, melyekkel a vétkek megvallását a liturgiába behozták. S most ezek a La Rochelle-i zsinathoz egy kérvényt nyújtottak be, melyben a Viganban megállított liturgiát felfüggeszteni kérték, minthogy az nem hozta meg azokat az eredményeket, melyeket attól vártak. E kérvényt 127 zsinati lelkész írta alá, kik nem haboztak kimondani, hogy ha ezek a módosítások fentartatnak, bármennyire sajnálják is, kénytelenek lesznek az új liturgiát félretenni. A kérvény, melyet jól ismert orthodoxok s a párisi és montauban-i theol. facultások tanárai írtak alá, nagy vihart támasztott a zsinaton. Némelyek azt mondták, hogy kényszeríteni kell az egyházakat a liturgia használatára. De meggondolták azt is, hogy a zsinatnak nincs eszköze ily határozat végrehajtására, miután az állam a zsinatot, melybe az egyházaknak csak egy része ment be, nem ismeri el. Mellesleg legyen megjegyezve, ez eléggé mutatja azt, hogy ha a liberalisok bementek volna feltételek nélkül a zsinatba, az orthodox többség kényszertől sem tartozkodott volna a zsinati határozatok keresztülvételében. Hogy az újabb szakadást kikerüljék, a bizottsági elnök azt ajánlotta, hogy hagyják a lelkészek választására, hogy a liturgiának a régi formáját, vagy az újat használják-e. De hogy ha ez mindenkinek szabadságára hagyatják, akkor nem volt érdemes a vigan-i zsinat óta annyit zaklatni az egyházakat az új liturgiával. Különben a túlzó orthodoxok nagyon ragaszkodnak ahhoz, a mit mutat az a javaslat is, melyet közülök az egyik tett:

„A zsinat, tekintettel a fenforgó nehézségekre, felhatalmazza

az egyházakat, hogy maguk válaszsák meg az alkalmas időt az új liturgia behozatalára.“ Ezt egyhangulag el is fogadták, örvendő azon, hogy a kérdést így oldhatták meg.

Az ember csaknem zavarba jön, mikor oly hosszú beszédek kell hallani a felett, hogy a reformáltak cultussában mily helyet foglaljon el egy oly okmány, melyet az apostolok hitformájának állítanak. Az ember csaknem azt hinné, hogy Byzanczban van a Konstantin napjaiban. Ugyanazok a heves beszédek, ugyanazok az álkodások, sőt ugyanaz a hivatkozás a kényszerítésre a kisebbséggel szemben. Szerencsére a világi hatalom nem áll rendelkezésükre, hogy akaratukat végre is hajtsák.

A zsinat hasonlóan határozott arra nézve is, hogy a tiz parancsolat tanítását fentartsák-e vagy ne. Éppen mint a liturgiánál, a lelkészekre bizta, hogy azt tegyék, a mit legjobbnak látnak.

Élénk vitát idézett elé *a beteg gyermekek megkeresztelése* is, a miről csak annyit említek meg, hogy az a liturgiában benne hagyott, de kizárva minden más közreműködést, a lelkészin kívül.

A pénzügyi kérdések tárgyalása csaknem egy ülést foglalt el.

Azután foglalkoztak a fegyelem ügygyel is. De erre nézve azt határozták, hogy az 1896-ban Sedánban tartandó zsinaton fogják tárgyalni.

A vitákat a zsinaton tulajdonképp az „Uj iskola“ hívei idézték elé, kik a kibékülésre törekeshnek, hogy milyen eredménnyel, ezután fog megválni. Egy zsinati tag, egy orthodox tanár, így nyilatkozott: „Nem lehet tagadni az egyesülésre való törekvést, a mi meg is látszott a liturgia kérdésében hozott határozatban.“ Vajha minél több kérdésben meglátszanék.

— A francia protestantismus és a történelmi tudomány nagy veszteséget szenvedett Dardier Károly halálában. Dardier Nimesben volt lelkész ötven évig. 1820-ban született és Genfben tanult. Működése éppen arra az időre esik, mint az ifj. Coquerel Athanase-é, az ő barátjáé. Egészsége már rég meg volt rongálva, de azért lelkészi teendőit folytatta a múlt évig, mikor ötven éves papságát ünnepelehte. Utóbbi éveiben kizárólag a protestánsok történelmével foglalkozott. Élete hirtelen ért véget. Septemberben Genfben ment ott időző családjához és ott érte az utolsó pillanat. Akaratja szerint Nimesben temettetett el, a melynek gyülekezetét annyira szerette és oly hosszasan szolgálta. Sirja felett lelkészek és világiak mondtak megindító beszédek. Nem idézem mindazokat, csupán egy-két helyet belőlük, hogy megismertessék azt a veszteséget, melyet a francia

protestantismus szenvedett. Grotz lelkész, az egyházi tanács elnöke a többek közt ezeket mondotta: „Hogy mily hív és odaadó lelkész volt s munkájának mik a közelebbi és távolabbi eredményei, egyedül Isten tudja és ez elég.“ Egy világi szónok meg e szavakban adózott neki: „tanítása oda irányult, hogy folytonos közösségben tartson minket Istennel, az igazságosság és szeretet eme kiapadhatlan forrásával, melyet nekünk a biblia és annak fenséges teljessége, a Krisztus evangéliuma, jelent ki. Nem erőltette a maga gondolatait reánk, hanem inkább arra buzdított, hogy mi építsük fel magunkban hitünk épületét.“

A nimesi akadémia elnöke, mint történelemíróról mondott pár szót, kiemelve részrehajlatlanságát.

Dardier, mint történettudós termékeny és jeles író volt. Főleg a francia protestantismus történetei érdekelték és a régi huguenotákat tanulmányozta. Otthonos volt a XVI-ik százév történelmében, de leginkább a XVIII-ikében, melylyel legtöbbet foglalkozott. És mily új és nagyérdekű történelmi és vallási dolgokat ismertetett meg velünk a XVIII-ik százév protestantismusáról! Azt mondják, hogy Dardier, jeles előde, Rabaut Pál befolyása alatt állott. Annyi bizonyos, hogy ő ismertette meg velünk az igazi Rabaut Pált, a XVIII-ik százév eme kiváló hősét. Bajos lenne munkáit mind felsorolni. Dolgozott számos lapba: le Lien, la Renaissance, le Protestant, la Vie Chrétienne, le Bulletin de l'histoire du Protestantisme lapokba és folyóiratokba. Önálló művei: *Les origines de la Reforme en France*; *Essai Gasc, sa politique et sa theologie*; *Michel Servet*; *Paul Rabaut, ses lettres á Antoine Court*; *Dix-sept ans de la vie d'un apôtre du desert*; *Paul Rabaut, ses lettres à divers*.

Rabaut Pálról írt utóbbi munkáját a francia akadémia jutalommal is kitüntette. Tagja volt a nimes-i akadémianak, levelező tagja a Genfi Institutnak, és tiszt. tagja a francia prot. tört. társulatnak. A belügyministertől pedig a Legion d'honneur rendet kapta érdemei elismeréseül. Dardier neve a Coquerel, Viguié, Bonnet és más hasonló nevek mellé fog jegyeztetni a francia protestantismus aranylapjain.

II.

Páris, 1894. január.

(Az 1893-ik év eredményei. Vaillance, par Mr. C. Wagner. I. vol. in '12. Paris librairie de Fischbacher.)

Szerkesztő Úr!

Az évnek, a mely lefolyt, megvoltak a maga gyümölcsei vallási s erkölcsi szempontból. Más téren is szép haladást látunk: A politi-

kában, a melylyel itt nem foglalkozom, az utóbbi képviselő választások javították helyzetünket. A bölcselemben és irodalomban nevezetes törekvésekkel és tényekkel találkozunk s a sveitzi bölcselőnek, Secretan tanárnak a francia kiváló gondolkozók által rendezett megtisztelés ennek egyik bizonyítéka. Desjardins könyvei, milyen a „*Devoir present*“ és az erkölcsi szövetkezet szervezése, nemcsak szavak, hanem örvendetes tények. Wagner C.-nek új munkája, mely épp most jelent meg és nagy sikert aratott, reménnyel tölti el a jó és igaz barátait. Szorosan vallási és egyházi, szorosan protestáns szempontból is, minden kedvezőtlenések ellenére, okunk van örvendeni. Kétségtelen, sok maradt fenn kívánni való, de a biztos haladásnak és a szilárd építésnek a jeleit is látjuk. A reformált egyházakban az „Új iskola“ munkája lassan, de jól halad elé, befolyása minden orthodox egyházban érezhető. Mert nem lehet az összes egyházakat abból itélni meg, mi a párisi egyházban történik. Sőt azt merem mondani, hogy a francia egyházak kezdik restelni a párisi egyház viselkedését és nem messze van az idő, mikor tiltakozni fognak, ha a párisi egyház magatartásán nem változtat. Ez a kívánt változás talán be is fog következni. Legalább egy újabb tényből ezt lehet következtetni. December végén az Oratoire egyházban két új kebli tanácsost kellett választani. Az orthodoxok és liberalisok megegyezésre jutottak a választásban és választottak két orthodoxot, de a kik a lelkész választásnál Robertyre fognak szavazni, a kinek a kinevezését a consistorium már két ízben tagadta meg. Miután a kebli tanácsot újra alakították, ismét egyhaugulag szavazták meg Roberty megválasztásának újra felterjesztését. A Consistorium nemsokára ülést fog tartani és e választással újra foglalkozni. Meg merészli-e tagadni harmadszor is a kinevezést? majd megvállik. Azt biztos forrásból tudom, hogyha ezt tenné, akkor a minister fog közbe lépni, hogy a consistoriumot figyelmeztesse arra, hogy a törvény szerint egy gyülekezetnek az kell hogy papja legyen, a kit kíván, mikor különben semmi akadály nem forog fenn.

A lefolyt évnek Hyacinthe atya tanfejlődéséről, mintha egy új mozzanatot kellene feljegyezni. Egyik utóbbi levelemben szoltam felőle. Nemcsak „Vég hagyománya“ nevezetes, mely régi eszméinek gyökeres megváltozását mutatja, hanem újabb lépésével a protestantismus felé közeledik. Ez csaknem hietetlennek látszik azok után, miket ő irt és a szószéken mondott és mégis úgy van. November végén egy bizottság, mely lelkészekből és világiakból alakult, s melynek oly férfiak voltak tagjai, mint Leon Say senator s Ch. Read törté-

nelemirő, meghívott mindenkit valláskülönbség nélkül arra az ünnepélyre, melyet az Oratoire templomban rendezett *Rabaut* emlékére, ki a vallásszabadságot oly hősileg védelmezte az 1789-iki alkotmányozó gyűlésben. Ez alkalommal több szónok beszélt és sokan voltak jelen az Oratoire-ban. És egyik azok közül, a kiket legszívesebben hallgattak, éppen *Loyson Hyacinthe* volt, a ki hasonlíthatlan nagyszerű beszédet tartott. Az általa kifejtett eszmék teljesen protestans eszmék voltak. Oly hatást tett a jelenvoltakra, hogy egy bizottsági tag, ki *Loyson Hyacinthe* iránt előítélettel volt, az ünnepély után a legmelegebben üdvözölte. De ez még nem minden abban, a mi *Hyacinthe* atya vallási evolúcióját teszi. Református és lutheranus lelkészekkel egyetértve felolvasást tatott *Pressensé* régi egyházában, a *Taitbout* templomban. Ez ismét nevezetes és új dolog a régi *carmelita* barát eljárásában. Vajjon lehet-e azt hinni, hogy életét azzal végzi, hogy a protestantismus kebelébe tér? Nem gondolom. De annyi bizonyos, hogy nagyon közeledett a protestáns eszmékhez, mióta érintkezik protestans lelkészekkel és világiakkal. Ő nem régen maga mondta *Ch. Read* történelemirónak, ki nekem az ő mondását ismételte: „Megvallom, kedves barátom, hogy én nem ismertem, egészen másnak látszott az előttem és most el vagyok attól ragadtatva, hogy jobban ismerem.“ Hozzá adhatta volna azt is, hogy a tudatlanság, melyben a katolikus papságot nevelik, az oka sok hibás számításnak azoknál az embereknél, kiknek valódi tehetségei semmibe pazaroltattak. Ennek *Hyacinthe* atya egyik nevezetes példája. Milyen munkát teljesített volna, ha más irányba vezettedik emez értelem, melynek a szó oly megragadó ereje áll szolgálatára.

S ne feledjük megemlíteni azt is, hogy „az erkölcsi egyesület“, melyet *Fallot* lelkész alakított s melynek már is vannak eredményei, a múlt évben újra szerveztetett. *Fallot*nak egészségi okokból vissza kellett lépni az elnökségtől s helyébe *Gaufrés*, Páris városi tanácsos választatott, egy nagyon tevékeny és a nevelés kérdéseiben járatos egyén, s mellette van *Desjardins*, kit fennebb említettem. Az egyesület főképpen a fiatalsághoz fordul s azt kívánja ellátni a szükségességekkel a nehéz és veszedelmekkel teljes életpályára. Az értekezéseket lelkészek, a theol. facultas tanárai és egyetemi tanárok tartják. Az egyesületnek van egy havi folyóirata is: „*Le relèvement social*“, melynek szerkesztője egy tehetséges lelkész, *Comte*, kiről egyik korábbi levelemben már tettem említést.

És hogy még egyet ne feledjek, a szabadelvű lelkészek sept.-ben *Nimes*-ben értekezletet tartottak, hogy mely feltételek mellett

lehetne az orthodoxokkal kibékülni és bizonyos pontokban megállapodtak.

Ezek lennének a múlt évnek főbb eredményei a francia protestantizmusra nézve. Biztató eredmények. Minden ellenkező jelek ellenére is a kibékülésre törekvés terjed a szellemekben. Vajha ez év még közelebb hozna minket egymáshoz, hogy karöltve haladnánk a protestantizmus feladatainak megoldásában.

— Ezelőtt két évvel egy könyvet ismertettem, Wagner lelkész „Ifjúságát.“ E könyv nagy sikert ért el. Az akadémia megkoszoruzta, lefordították angol nyelvre és most a kilencedik kiadásban jelent meg. Rendkívül sok kelt el belőle Ámerikában és folyton kelendőségnek örvend. E szerzótől most egy újabb munka jelent meg: „Bátorság“, mely az előbbinek folytatása vagy inkább kiegészítése. Lehetett gyanítani, hogy e könyv is úgy sikerül, mint az előbbi. Ez is főképpen az ifjúsághoz van intézve, annak a számára írva. Ime, mit mond maga a szerző rövid előszavában: „Miután „Ifjúságomat“ olvasták, némely barátaim, főleg az ifjabb nemzedékből azt kívánták tőlem, hogy írjak egy rövid könnyen olvasható munkát, mely az eszmény gyakorlati megvalósítását tárgyalná. Ily kívánsággal szemben nem volt szabad kimélnem a fáradtságot.“ Boldog ifjúság, mely ily kívánsággal lép elő! Ismerve a szerzót, mint a hogy ismerem, kétségtelen, hogy ily kívánság kifejezése neki benső örömet okozott. S mily szerencsével dolgozta e munkát, mily jó tanácsokat ad az ő ifju barátainak! Mily erkölcsi eszményt lebegtet szemeik előtt! E könyv rámutat gyengeségeinkre és sebeinkre, de nemcsak megmutatja azokat, hanem a vasat és tüzet is hozza a gyógyításra. A mit ő akar: erős és bátor embereket nevelni a rossz ellen, a melylyel ma a társadalomban mindennap találkozunk. Az ifjúságtól azt kívánja, hogy szerezzen fizikai erőt és lelki bátorságot. Az erkölcsi erély az, mi az életnek értéket ad; de hogy azt meg lehessen nyerni, keresni kell a forrásokat, a melyekből az származik. Azután néhány fejezetben a főbb forrásokról szól: az engedelmességről, egyszerűségről, munkáról, hűségről, vidámságról stb. Erőteltjesen írott lapok vannak e fejezetekben s élénken színezett képek a jóról és igazról, melyek alkalmasak arra, hogy az olvasó lelkébe és emlékezetébe bevessék a tanításokat. Hadd mutassa ezt „a munkáról“ való fejezetből a következő idézet. Miután elítéli a munka ama képtelen eszméit, a melyek most vannak divatban, ezt mondja: „A munka egy nagy kinyilatkoztatás. Az kijelenti az embernek méltóságát. A téltlent a kevésre becsülés nyugtalanítja. Ő is kevésre becsül másokat, mert

magát sem tudja becsülni. Bármilyen fényes külső legyen is az, a mi az ő haszontalan létét fedi egy titkos hang neki azt mondja, hogy alapjában semmi vagy, hogy nincs értéked . . . Részemről semmit nem ismerek annál szebbet, mint hogy ha az ember szereti a munkát és abban gyarapodik. Ha szabad képpel élnem: Azoknak, kik csak kívülről tekintik, csak az anyagi oldalról a munkát, úgy tűnik fel, mint nyereszkedő játék. Nem látszik nekik semmit jelenteni; nincs sem gyönyöre, sem becse.

Ez hasonlít ahhoz, mikor valaki kívülről néz egy templomot. Az egész egyhangu szürkeséget mutat. De lépjen csak be küszöbén, feltűnnek szép vonalai. Így van ez az emberi cselekvéssel is. Belőlről kell azt nézni.“

Minthogy a könyv minden fejezete az emberi léleknek egy-egy betegségét tárgyalja és a gyógyszerét keresi az által, hogy erős vágyat ébresszen a jobb állapot iránt, sokat kellene idéznem és hosszasan tárgyalnom, hogy azokat mind megismertessem, miben a hely korlátoz. Mindazonáltal egy pár fejezetből még idéznem kell. Például abból, mely a szenvedőkről szól, azokról, a kiknek a megpróbáltatás állandó sorsuk s a kik nemcsak szenvednek, hanem el is fogadják a szenvedést és iskolájában a szájalom leczkéjét tanulják meg. „Midőn az ember a bátorságról beszél, lehetetlen feledni azokat, kik csaknem emberfeletti bátorságnak adják állandóan bizonyítékait és a kiknek hosszas és tüdő ellenállása úgy használja a fájdalmat, mint az üllő a kalapácsokat. Néznünk kell ezekre is. Az ember ott oly valóságokat fedez fel, melyeknek a maga számításában nem ad helyet. Az ember gondolkozva áll meg eme gyöngesség előtt, a mely erősít, eme szegénységgel szemben, mely gazdagít és lelkét lassankint megnyitja ama régi és szent igazságnak, a melynek a kereszt örök symboluma: a fájdalom van a világ üdve. Hasznosság elvüek, erő apostolai, semmi prófétái, élvhajhászok jöjjetek a gyöngék, szenvedők törvényszéke elé.“

„A félelemről“ való fejezetben hasznos tanácsokat ad. S mennyire ismeri szerző az embereket és dolgokat s a mostani társadalom viszásságait és kicsinyességeit! És mennyire az ifjúságnak nemes jószágát, a melyhez szól és mily féltékeny gonddal kívánja megőrizni mindazoktól a töröktől, melyek környezik! Valaki e könyvet olvasva azt mondotta: „E könyv az erkölcsi ember összege.“ Rövid, jellemző és teljesen igaz ítélet. Mi lehet annál igazabb, mint a mit a félelemről mond: „Az összekuszált élet, a mesterkelt szükségek növekedése, elasszonyosodott szokások, a rendkívüli idegesség, a lelkiismeret

lealjasodása, az alantjáró realismusnak emez eszménye, mely az élvezetet tűzi czélul, ezek visznek a félelemre. Az ember fél szenvedni, fél kényelem vágyának ellentmondani, s a miben a félelem összegeződik, fél meghalni. Jaj annak, a ki fél, mert talál olyant, a ki azt kizsákmányolja. A félelem az embert rabszolgává teszi . . .“

Mindenik fejezetből lehetne idézeteket adni, melyek mind azt mutatnák, hogy szerző az emberi természetet jól ismeri. Csupán egy fejezetre volna némi megjegyzésem: *a harcokra*. Lehet, hogy a szerző azt felelné, hogy gondolatát nem jól fogtam fel. A különböző tárgyak közt, melyeket felvesz, beszél a háboruról is; nem azért, hogy tán azt igazolja, hanem hogy azt legalább mentse, hogy enyhítő körülményeket keressen. Igaz, hogy itt az ember mindenek előtt egy iskolát lát, a fegyelem és önmegtagadás iskoláját. De nem lehetne-e fegyelemmel és testvériséggel egy más iskolát is létrehozni? Abban bizonyos vagyok, hogy a szerző a jelen állapotot nem tekinti öröknek és a társadalom rendes állapota kifejezőjének.

Végül hadd álljanak itt a műnek befejező szavai. Az utolsó fejezet czime: „*Sursum corda*.“ Miután az emberi lélek különböző betegségeit szemlélte és az orvosságát felmutatta, az ifjúsághoz fordul, mely az ő tanácsait kérte és azt kérdezi, ki az ember?

„Ember az, kinek hite van az életben, idejének hasznos eltöltésében, a gyümölcsöző munkában, és a fájdalom üdvadó természetében; a ki bizik az akaratban, mely a dolgok alapja. Ember az, a kinek testvéri szive van, ki a saját boldogságát nem különíti el mások boldogságától, ki egyesítve érzi magát az összessel, ki szereti az emberiséget, mint saját családját és hazáját, benső érzellemmel és önfeláldozásra készséggel.

Ember az, ki magát kormányozni igyekszik, nem szenvedély, érdekek, vagy önhaszonlesés és a mással szemben való erőszak által, hanem az igazság törvénye szerint. Ember az, ki tud küzdeni, harcolni és szenvedni mindazért, a mi jó, mindazért, a mi szeret és imád. Ember az, ki gyűlöli a rosztat és az ellen könyörtelen harcol, tudva, hogy a legnagyobb és alapjában egyetlen ellenségünk a rossz. Ember az, a ki tud meghalni, a ki tudja, hogy az életet odaadni, nem annyi, mint elveszteni, hanem megtartani, a mulandót az örökkévalóba átvinni.“

Ez bátor és férfias beszéd. Vajha az ifjúság már az élet kezdetén át engedné magát hatni az által, mert a kezdettől függ a jövő. E könyv szép és jó. Szerencsések, a kik azt olvassák. A jelen körülmények közt azt mindenesetre a legnagyobb örömmel lehet üdvözölni.

FERENCZ JÓZSEF PÜSPÖK MEGNYITÓ BESZÉDE.

— Az egyházi főtanács közgyűlésén.*) —

Méltóságos és főt. Egyházi Főtanács! Midőn a legmelegebb atyafiságos szeretettel üdvözölném ez alkalommal is egy. főtanácsunknak ily szép számmal egybegyült tagjait, meg vagyok győződve, hogy mindnyájuknak közérzetével találkozom, ha jelenleg e főtanácsunkat megnyitó beszédemet is kiválóan azon férfiú emlékének szenteltem, ki egész életét egyházunknak szentelte, mert szép és munkás életének összes gyümölcseit annak oltárára tette le, annak javára áldozta.

E férfiú — nincs miért mondanom — f. évi szept. 22-én elhunyt Berde Mózsza áldott emlékü afia, a ki részben már ismert s nemsokára bemutatandó végrendeletében vallásközönségünket tette általános és egyetemes örökösévé, mi által több, mint egy félmillió forint gyarapodást veendő kisedel egyházunknak közvagyonára.

Valóban, nem tudok méltó szavakat találni, a melyekkel nagy és nemeslelkű végrendelező afia iránti hálámat, hálánkat, egész vallásközönségünk mély és igaz háláját kifejezhessem e méltán fejedelminek nevezhető hagyományáért.

Az isteni gondviselés ugyan sohasem hagyta magát tanubizonyosság nélkül az ő dicsőségét munkálni törekvő egyházunkban. Időről-időre támasztott kebelében nemcsak bölcs vezéreket, hivatott prófétákat és buzgó apostolokat, a kik kicsiny unitárius sergünket gyakran nagyon is szomorú bujdosásában vezessék, bátorítsák és kintartásra buzdítsák, hanem rendelt számunkra bőkezű és nemes szívetű Maecenásokot is, a kik egyházunkat válságos helyzetéből mindannyiszor kisegítették, s annak fentartása és biztosítása érdekében készek voltak tőlük kitelhető legnagyobb anyagi áldozatokat meghozni.

Emlékezzünk csak vissza, hogy a múlt száz végén, csaknem ez időtájt miként mentette vala meg bőkezű hagyományával a halhatatlan emlékü Zsuki László egyházunkat a megsemmisüléstől.

Ki ne tudná közöttünk, hogy mit köszönhetünk Augusztinovic Pálnak, s hogy e század első feléről másokat ne említsek: Koncz Jánosnak? De mintha éppen a szükségek mérvéhez képest napjainkban az isteni gondviselés is mind több meg több jelét kívánná

*) Múlt füzetünkbe (335. l.) hiányos szöveg közöltetvén, itt adjuk a teljes szöveget. Szerk.